

Г.М. Казакевич

КЕЛЬТИ ЗА МЕЖАМИ «КЕЛЬТСЬКОГО СВІТУ»: МОДЕЛІ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА ПЕРИФЕРІЇ ЛАТЕНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Нові археологічні відкриття, дослідження в галузі лінгвістики та археогенетики дають змогу по-новому подивитися на процеси латенізації археологічних культур і кельтизації етнічних спільнот раннього залізного віку.

З часу відкриття у Швейцарських Альпах латенської археологічної культури, що дало змогу вивчати реальні масштаби воєнно-політичної експансії стародавніх кельтів і глибину їх культурного впливу на інші етноси, науковий інтерес до кельтської проблеми ніколи не згасав. В українському контексті кельтську проблему розглядають переважно у двох основних ракурсах. По-перше, у зв'язку з необхідністю з'ясування етнічної належності пам'яток латенської культури Закарпаття, Північного Причорномор'я, Верхнього Подністров'я та Середнього Подніпров'я. По-друге, у контексті латенського впливу на формування археологічних культур Центральної та Східної Європи другої половини раннього залізного віку, насамперед зарубинецької та пшеворської.

Щодо обох питань остаточної згоди серед дослідників немає. Думка В.І. Бідзілі, який відкидав будь-яку можливість кельтської присутності на території України (Бідзіля 1971, с. 163), з появою новітніх досліджень, очевидно, остаточно вийшла з ужитку (Трейстер 1992; Котигорошко 2002, с. 37—50). Нині дискусії тривають навколо питання про більші (Мачинський 1974; Schlette 1976, S. 38; Бандрівський, Йосипишин 1997; Todd 2004, р. 22—23) або менші (Максимов 1999) масштаби цієї присутності у зазначених регіонах, а також з приводу її форми (гомогенні кельтські або змішані етнічні групи). Подібна картина спостерігається й відносно проблеми походження зарубинецької культури: частина археологів виводить її коріння з місцевого середовища (Пачкова 2004), інші пов'язують її виникнення з масовою міграцією на територію України кельтського або так званого кельтизованого населення з Центральної та Західної Європи (Еременко 1997). На нашу думку, пролити світло на обидві проблеми і певною мірою

поєднати полярні погляди можна лише за умови їх розгляду в широкому контексті етнічних процесів у периферійних зонах латенського світу, враховуючи деякі важливі відкриття, нещодавно зроблені західноєвропейськими дослідниками.

За останні півтора століття в історичній науці сформувався певний стандартизований підхід до вивчення будь-якої проблеми, пов'язаної зі стародавніми кельтами. Його прихильники вважали, що всім європейським кельтам був притаманний своєрідний «культурний пакет», який, окрім спільних рис соціальної організації та релігійного життя, включав латенський художній стиль, протоурбаністичні поселення типу *oppida*, поховальний обряд тілопокладення, використання графітової гончарної кераміки, специфічних типів металевих зброї, зокрема довгого меча та великого прямокутного чи овального щита, а також прикрас, особливо певних типів фібул, браслетів та поясних ланцюгів. Будь-які відхилення від цієї схеми, а саме — відсутність її окремих елементів у тому чи іншому регіоні, розглядали як вплив місцевого субстрату і наслідок змішування прийшлих кельтів із автохтонним населенням.

На Заході цей підхід остаточно запанував завдяки працям французьких дослідників кінця XIX — першої половини XX ст. А. Д'Арбуа де Жюбенвіля (Arbois de Jubainville 1877) і Ж. Дешелетта (Dechelette 1908), в Радянському Союзі — після появи у 1956 р. фундаментального опрацювання пам'яток центральноєвропейського латену чеського археолога Я. Філіпа (Filip 1956). Проте вже у 1970-х рр. усталена схема вперше похитнулася.

Регіоном, де її правомірність було поставлено під сумнів, стало плоскогір'я Месета у центральній частині Іспанії, де протягом останніх століть до н. е. писемні джерела фіксували племена кельтіберів. Уже серед античних письмен-

ників не було згоди щодо етнічного складу цих племен: Діодор вважав кельтіберів результатом змішування кельтів та іберів — доіндоєвропейського населення півострова (Diodorus Siculus V, 33, 38), а Страбон повідомляв про «кельтів, які самі себе називають кельтіберами» (Strabo III, 4, 5). Археологічні дослідження, що інтенсивно проводили в Іспанії з початку ХХ ст., начебто підтверджували здогад Діодора.

Культура кельтіберів не просто мала свої специфічні риси, вона докорінно відрізнялася від латенської культури Галлії та Центральної Європи. Відмінності спостерігалися в усьому. Кельтібери використовували розписну кераміку, що здебільшого наслідувала місцеві форми періоду бронзового віку. Їхнє озброєння складалося з короткого меча (згодом мечі такого типу було взято на озброєння римлянами) та невеликого округлого щита. Найпоширенішим типом прикрас були відомі лише в Іспанії бронзові фібули, прикрашені кінською фігуркою. Кельтіберійські ремісники застосовували геометричний орнамент замість криволінійного латенського. Мистецтво кельтіберів не знало центральноєвропейського звіриного стилю і характерних для латенської культури особливостей антропоморфних зображень (Lenerz-de Wilde 1997; Lorigio, Zapatero 2005, p. 191—254).

Замість відкритих селищ типу *vici* і оппідумів, великих городищ, торговельно-ремісничих та політичних центрів кельтських князівств, основним типом кельтіберійських поселень були *castro* — невеликі укріплені селища, в яких мешкало близько 250 осіб. Оселі, збудовані з каменю, тісно примикали одна до одної і розташовувалися навколо центральної вулиці. Великі протоміські поселення у кельтіберів виникли наприкінці III ст. до н. е., але їх появу дослідники схильні пов'язувати не з загальним процесом виникнення оппідумів у Західній та Центральній Європі, а з посиленням впливу більш цивілізованих іберів, які продовжували населяти південь і схід півострова до приходу римлян (Almagro-Gorbea 2001, p. 398). Подібними впливами пояснюється і засвоєння кельтіберами традицій середземноморської монументальної архітектури, монетного обігу, а також іберійської абетки, яку використовували переважно для стислих епіграфічних написів.

Поховальний обряд кельтіберів також істотно відрізнявся від центральноєвропейського кельтського. У кельтіберів панувала кремація. Перепалені кістки найчастіше вміщували в урни (хоча відомо й чимало безурнових поховань), яму іноді обкладали камінням. Для культури кельтіберів характерні великі могильники з правильним плануванням і кількістю поховань до кількох тисяч, тоді як могильники латенської культури

рідко налічують більше 100 поховань. Переважна більшість кельтіберійських поховань не містять інвентарю, дуже рідко трапляється кельтський звичай супроводжувати померлого навмисно зламаною зброєю. Обряд тілопокладення, звичний для центральноєвропейського латену, здійснювали лише у єдиному випадку: дітей, які помирали у віці до 1 року, ховали в будинку, що свідчить про вплив середземноморської поховальної обрядовості. Крім того, відомо, що тіла загиблих у бою воїнів кельтібери залишали на полі битви (Lorigio, Zapatero 2005, p. 204—208, 220; Burillo Mozota 2005, p. 459).

На сьогодні вважається встановленим, що генеза культури кельтіберів пов'язана з місцевими культурами бронзового віку — локальної групи культури полів поховальних урн та Коготас I, на які тією чи іншою мірою впливали іберійські й тартессіанські культури. Дискусії іспанських археологів нині точаться лише навколо питання, яким було співвідношення цих компонентів у процесі створення кельтіберійської спільноти (Burillo Mozota 2005, p. 425—431). Водночас встановлено, що латенська культура майже не вплинула на археологічну ситуацію на Іберійському півострові. Пам'ятки латенської культури в Іспанії відомі лише у незначній кількості, а їх появу пов'язують із досить пізньою інфільтрацією невеликих груп населення з сусідньої Галлії.

Протягом тривалого часу дослідники не могли пояснити дивний факт: за наявності археологічної культури з некельтським обличчям, у тому ж самому ареалі наявний величезний пласт суто кельтомовної топонімії, зокрема понад 20 ойконімів із типово кельтським формантом *-briga* у значенні «укріплення на пагорбі». Кельтіберійські імена *Camal*, *Teioreicus (Deivorix)*, *Moericus* також етимологізуються на кельтському ґрунті, крім того в Іспанії були поширені кельтські теоніми, зокрема *Lugus* та *Cernunos*, відомі також у Галлії та Британії.

Лінгвістична природа кельтіберійської епіграфіки дуже довго викликала суперечки серед фахівців, оскільки всі виявлені написи були стислими й фрагментарними. Проте це не вважали великою перешкодою: суперечності між лінгвістичним та археологічним матеріалом традиційно тлумачили як результат взаємної асиміляції прийшлих кельтів і місцевого доіндоєвропейського населення — іберів. Такий підхід панував до 1970 р., коли було здійснено відкриття, яке докорінно змінило уявлення про всю етнічну ситуацію в Іспанії періоду раннього залізного віку.

Під час розкопок у невеликому містечку Ботторрітта (18 км від Сарагоси, в долині р. Ербо), де свого часу існувало кельтіберійське поселення Контребія Белаїсків, у шарах I ст. до н. е. було

виявлено бронзову таблицю (40 × 10 см), що з обох сторін містила написи іберійським алфа-вітом. Уже перше лінгвістичне дослідження тексту таблиці виявило, що мова пам'ятки не лише є суто індоєвропейською, а з усією упевненістю її можна віднести до кельтської мовної групи. По мірі очищення таблиці від патини з'ясувалося, що текст взагалі не містить впливів іберійської мови, натомість, у ньому наявні архаїчні італійські елементи (Burillo Mozota 2005, p. 419, 424). Здогади лінгвістів остаточно підтвердилися у 1979 р., коли поліція Боторрїти конфіскувала у «чорних археологів» другу частину таблиці, яка містила латинський переклад тексту.

Таблиця з Боторрїти стала ключем до дешифрування всього корпусу кельтіберійської епіграфіки. Вона досі є найбільшим текстом, написаним мовою стародавніх кельтів. Крім того, з'ясувалося, що кельтіберійська мова, якою було написано текст, є найархаїчнішою з усіх відомих кельтських мов (Калыгин, Королев 1989, с. 54—71; Burillo Mozota 2005, p. 422—423). З часу відкриття таблиці проблему етнічного складу культури кельтіберів було остаточно розв'язано: її творцями були кельти або протокельти, очевидно, носії культури полів поховальних урн, які з VI ст. до н. е. розвинули на Іберійському півострові своєрідну матеріальну цивілізацію, що докорінно відрізнялася від культур решти кельтських народів. Елементи культури доіндоєвропейського населення Іспанії вплинули на формування особливостей матеріальної та духовної культури кельтіберів, але аж ніяк не змінили їх етнічного обличчя (Lorrio, Zapatero 2005, p. 231).

Характерно, що землі кельтіберів у східній частині Месети стали центром, звідки поширювався процес кельтизації лузитанських племен північно-західної частини Іберійського півострова — ваккеїв (культура Сото), веттонів (культура Коготас II), носіїв культури Кастро на території Галісії та Північної Португалії, астурів, кантабрів тощо. З IV ст. до н. е. у середовищі зазначених культур поширилися зброя, прикраси та кераміка кельтіберійських типів. Там, де раніше панував поховальний обряд, що не лишав по собі чітких слідів, з'явилися великі кремаційні могильники тощо. Паралельно поширювалися кельтомовні топоніми та етнімі. Однак оскільки археологічні джерела не дають підстав говорити про витіснення місцевого населення кельтіберами, процес кельтизації Північно-Західної Іспанії нині прийнято розглядати лише як результат домінування військової еліти кельтіберійського походження (Almagro-Gorbea 2001, p. 401, 404; Lorrio, Zapatero 2005, p. 211—231).

Кельтібери — не єдина відома кельтська етнічна спільнота, що розвивалася незалежно від

носіїв латенської археологічної культури. Аналогічні за своєю природою процеси відбувалися у приальпійській зоні Північної Італії, де протягом IX—IV ст. до н. е. існувала культура Голасекка. Вона також виникла на основі культури полів поховальних урн, але відчувала на собі дуже сильний вплив сусідів: з одного боку етрусків, з іншого — західного гальштатту (Marinis 2001, p. 97—99). Кельтське походження цієї культури довго не визнавалося з двох причин: по-перше, античні письменники розміщували на цій території лігурів або кельто-лігурів, по-друге, культура Голасекка зберігала своєрідність і не зникла з появою раннього латену, що давало підстави ототожнювати її носіїв з лігурами, іллірійцями, італіками, але не з кельтами. Проте з'ясувати справжнє етнічне обличчя культури Голасекка також допомогли дані епіграфіки. Завдяки тісним торговельним контактам із Північною Італією серед носіїв культури Голасекка рано поширилася писемність. Нині відомо близько 70 стислих написів та монетних легенд, записаних північноетрусським алфавітом Лугано. Дослідження мови цих пам'яток (у лінгвістичній літературі вона фігурує як лепонтійська, від назви племені лепонтіїв, що населяло цю місцевість) беззаперечно довело її належність до кельтської мовної групи, причому без істотного іншомовного впливу (Калыгин, Королев 1989, с. 47—53; Marinis 2001, p. 96).

Отже, кельтібери та лепонтійці є кельтськими мовно-етнічними спільнотами, матеріальна культура яких мала зовсім «некельтські» риси. Проте інша периферійна зона європейської кельтики дає нам ще цікавіший приклад етнічної взаємодії: носіїв латенської археологічної культури, які спілкувалися кельтськими мовами, але насправді, як довело дослідження останніх років, кельтами не були.

Йдеться про Британські острови — єдиний, за винятком французької Бретані, регіон Європи, де досі збереглися живі кельтські мови: ірландська, шотландська гельська та валлійська (кімрська). Лише в Британії, а саме — в Ірландії та Уельсі, ще у середньовіччі зберігалися давні кельтські соціальні інститути, а також міфологічна традиція, що своїм корінням заглиблюється у кельтський ранній залізний вік. Ірландські саги та валлійські повісті традиційно використовують для реконструкції соціальних і релігійних реалій континентальних кельтських племен, оскільки інформація, яку містять ці твори, знаходить численні паралелі в етнографічних описах стародавніх кельтів, залишених античними авторами (Warmind 1992).

Британські острови у світі стародавніх кельтів завжди посідали особливе місце. По-перше, греко-римські письменники ніколи не називали меш-

канців островів «кельтами», «галатами» або «галлами», тобто тими етнонімами, за якими ідентифікували континентальних кельтів. Для античних авторів мешканці Британії завжди були «бриттами», «скоттами» та «піктами». По-друге, матеріальна культура британського залізного віку суттєво відрізняється від континентальної. Латенська культура була поширена на більшій частині островів, і значна кількість шедеврів латенського художнього стилю походить саме звідти. Проте острівний латен має численні специфічні риси. На відміну від континенту, де найпоширенішим типом кельтського житла була прямокутна напівземлянка, для будівництва якої використовували дерево та глину, британські кельти споруджували наземні кам'яні будинки круглої форми. Британські острови не знали опідумів, замість них існували лише великі городища-схованки, які в літературі отримали назву *hill-forts*. Латенський стиль, який використовували британські ремісники, також відрізнявся від континентального. Зокрема, в Британії рідко трапляються предмети, виконані у поширеному серед континентальних кельтів стилі Вальдальгесхайм (Raftery 2001, p. 561). Прийнято вважати, що латенська культура Британських островів має яскраво виражене автохтонне походження і є результатом розвитку місцевих культур бронзового віку (Raftery 2001, p. 555).

Домінуючим поховальним обрядом британських кельтів була кремація, причому поховання були досить скромними порівняно з пишним обрядом континентальних кельтів. Могильники загалом трапляються досить рідко, а населення деяких регіонів Британії взагалі використовувало обряд, що не залишав по собі жодних слідів (Raftery 2001, p. 559). Сліди інгумаційного обряду більш-менш помітні лише у Східному Йоркширі, де з середини V ст. до н. е. розвивалася культура, а точніше, культурна група, Аррас (Stead 2001, p. 587—590). Її носії використовували обряд тілопокладення, причому з III ст. до н. е. тут відомі навіть поховання з ко-лісницями, що знаходять паралелі у ранньолатенських похованнях Центральної Європи. Загалом культура Аррас — чи не єдине свідчення масового переселення континентальних кельтів у Британію: у Східному Йоркширі частіше трапляються вироби континентальних майстерень, а носіїв культури Аррас достовірно пов'язують із племенем парізіїв (цей етнонім відомий також із центральної частини Франції).

Слід зазначити, що латенська культура ніколи не охоплювала всієї території Британських островів. Парадоксальний факт: латен майже не відомий в Ірландії — найбільш «кельтській» країні сучасної Європи. Знайдені в Ірландії латенські пам'ятки зосереджено переважно у пів-

нічно-східній частині острова, й здебільшого вони були лише місцевим наслідуванням британських виробів. В Ірландії повністю відсутня латенська кераміка і знайдено лише одну кельтську монету. Ранній залізний вік Ірландії загалом надзвичайно бідний: знахідки переважно класифікують як випадкові, практично не відомі поселення, крім нечисленних фортець, матеріал яких не піддається чіткому датуванню (Raftery 1994). Без сумніву, якби в Ірландії донині не збереглися розмовна кельтська мова та культура, острів ніколи б не включили до ареалу поширення стародавніх кельтів.

Незважаючи на те що офіційна версія британської історії передбачала наявність принаймні кількох хвиль кельтської міграції на острови, достовірного підтвердження масового переселення у Британію континентального населення у бронзовому чи ранньому залізному віці не знайдено.

Складну наукову проблему частково розв'язали дослідження людського ДНК, результати яких почали активно використовувати в історичній науці протягом останніх 10 років (Cavalli-Sforza et al. 1994; Archaeogenetics 2000). Можливості такого використання з'явилися після того, як генетики довели, що людська Y-хромосома практично у незміненому вигляді передається з покоління в покоління по батьківській лінії, а так звана мітохондріальна ДНК — по материнській. Порівняння цих елементів геному, взятих у донорів із різних людських популяцій, дає змогу з'ясувати міжетнічні зв'язки предків сучасного населення (Renfrew 2001, p. 4830).

Перше ж дослідження, під час якого вивчали генетичну картину кількох регіонів Британських островів порівняно з континентом, дало абсолютно не очікувані результати. Виявилось, що ірландці, шотландці та валлійці за структурою Y-хромосоми на 80—90 % споріднені з басками (Wilson 2001, p. 5080—5081). Спорідненість із будь-якими іншими групами європейського населення була набагато менш виразною. Цю гіпотезу в 2004 р. підтвердило масштабне дослідження генетиків із дублінського Трініті Коледж, проведене в межах державної програми «Генетична історія Ірландії» (McEvoy et al. 2004, p. 696). Нині генетичну спорідненість, якщо не тотожність, сучасних британських кельтів і басків вважають науково доведеним фактом. Остаточної згоди серед науковців не має лише відносно генетичної природи населення Англії: одні дослідження показують, що англійці майже не відрізняються від кельтомовного населення Британських островів (Capelli 2003, p. 979—984), інші доводять наявність такої різниці (Weale et al. 2002; Thomas 2006).

Баски, які нині проживають у горах Північної Іспанії, як відомо, є чи не найархаїчнішим європейським етносом, мова яких не є індоєвропейською, а споріднена з картвельськими мовами Північного Кавказу. В історичній науці усталеним є погляд на басків як на реліктову популяцію доіндоєвропейського населення Європи, нащадків мисливців та збирачів палеоліту. За результатами низки зазначених археогенетичних досліджень серед британських археологів та істориків поширилася думка, згідно з якою основна маса давнього населення потрапила на острови з Іспанії близько 8—10 тис. років тому. Подальші завоювання Британських островів, можливо, за винятком англо-саксонського, не супроводжувалися масштабним впливом населення з континенту. Показово, що сучасні дослідження людського ДНК лише підтвердили історичну традицію ірландських міфологічних текстів, що виводила населення Ірландії саме з території Іспанії (Предання ... 1991, с. 49, прим. 1). Десятиліттями науковці вважали цю традицію не більше ніж вигадкою середньовічних монахів, проте нині вони змушені зважати на неї.

Однак як тлумачити той факт, що у ранньому залізному віці населення Британських островів, принаймні його більшість, було кельтомовним, мало соціальну організацію та релігійні уявлення, близькі до континентальних кельтських, і навіть відчувало певну солідарність з галльськими племенами під час їх війн із римлянами (Caesar IV, 20)? Генетики не заперечують можливості переселення на острови континентальних кельтів, однак їх чисельність була порівняно незначною. Припускають, що кельтизацію населення островів зумовила міграція військової еліти, яка підняла соціальний престиж кельтської мови та культури, полегшуючи їх засвоєння місцевим населенням. Зауважимо, що до цього положення історична наука дійшла й без допомоги генетики. Так, ірландський дослідник Д. О'Корран у 1989 р. зазначав, що кельти в Ірландії становили лише панівну меншість, яка відчувала на собі дуже істотний вплив автохтонного некельтського населення (O'Corrain 1989, р. 2—3).

Отже, процес кельтизації «атлантичного фасаду Європи» — саме такий термін для позначення давніх культур Іспанії та Британії з легкої руки Б. Канліфа поширився в сучасній західній літературі (Cunliffe 2001) — був зумовлений переселенням порівняно невеликих груп військової еліти: кельтіберійської — у Північно-Західну Іспанію, «центральноєвропейської» — на Британські острови. Не виключено, що подібна «елітарна» парадигма кельтизації існувала й у Центральній Європі. Так, лінгвісти давно звернули увагу на кельтське коріння значної частини лексики, пов'язаної з військово-адміністративними, еконо-

мічними та релігійними функціями, у германських мовах (Rolleston 2004, р. 29—31; Powell 1999, р. 194—195). На кельтському мовному ґрунті етимологізуються німецькі *Reich* — держава, імперія (готськ. *reiks* — король), *Amt* — управління, *Bann* — порядок, *Frei* — вільний, *Geisel* — заручник, *Erbe* — спадок, *Werth* — цінність, *Weih* — священний, *Magus* — раб (готськ.), *Wini* — дружина (давн. верх. нім.), *Hathu* — битва (давн. нім.), *Sieg* — перемога та ін. Крім того, існують археологічні свідчення та відомості греко-римських джерел про глибоку кельтизацію деяких зарейнських племен II ст. до н. е. — I ст. н. е., зокрема кимврів та тевтонів (Щукин, Еременко 1999, с. 140), гіпотези про кельтське походження окремих релігійних інститутів давніх германців (Chadwick 1966, р. 79—80; Todd 2004, р. 20—21) тощо.

Очевидно, що механізм вищезазначеної «воєно-елітарної» експансії кельтів слід дослідити з соціологічного та палеодемографічного поглядів, чого поки що здійснено не було. Однак сам факт існування такого механізму виглядає цілком правдоподібним. У джерелах збереглося чимало свідчень наявності у кельтів мандрівних збройних загонів молодих чоловіків, які жили полюванням, набігами та військовим наймом. Під назвою *gesati* такі загоны билися з римлянами під Теламоном у 225 р. до н. е., під назвою «феніїв» їх згадано в ірландських сагах. Подібні збройні формування, часом досить численні, були на службі у впливових галльських князів (Caesar III, 22) і більшості елліністичних монархів від Єгипту до Боспорського царства. Досить красномовно ситуацію із загонами кельтів-найманців змалював Юстин, описуючи юрби галльської молоді, які «наводнили всю Азію» (Justin XXV, 2, 8). Загоны молодих воїнів, кількість і чисельність яких безпосередньо залежала від демографічної ситуації у середовищі кельтських племен, безумовно, могли брати участь у процесах кельтизації. Додатковим свідченням цього є показовий фрагмент валлійської легенди «Видіння Максена Вледіга», що розповідає про долю бриттських воїнів, які завершили службу під прапорами римського воєначальника Магна Максима: «І вони вирушили в дорогу і завойовували землі, і замки, і укріплені міста; там вони вбивали всіх чоловіків, а жінок залишали живими. (...) І вони вирішили відрізати язика жінкам, щоб вони не зіпсували їхнє наріччя» (Мабиногион 2002, с. 80).

Прикладом ще однієї моделі кельтизації, цілком відмінної від попередньої, є завоювання стародавніми кельтами Центральної Анатолії. Можливість реконструювати її з'явилася після кількох нещодавно здійснених на території Туреччини важливих археологічних відкриттів. З греко-римських джерел відомо, що після пограбування Дельфійського святилища у 279 р. до

н. е. кельти на запрошення віфінського царя Нікомеда переправилися через Геллеспонт і згодом, досить швидко здолавши опір греків, оселилися в районі сучасної турецької столиці. Тіт Лівій повідомляє, що прибульці належали до племен толістобогіїв, трокмів і тектосагів; їх загальна чисельність становила близько 20 тис. осіб. Кельти прийшли в Малу Азію разом із сім'ями, адже, як повідомляє Лівій, «воїнів серед них було не більше десяти тисяч», і лише коли «молодь піросла, їх стало ще більше» (Titus Livius XXXVIII, 16—17). Хоча у подальшому за галатами, тобто малоазійськими кельтами, закріпилася назва «галло-греки», не підлягає сумніву, що вони досить довго зберігали своє первинне етнічне обличчя. Про це свідчать описи зовнішності та звичаїв галатів, а також той факт, що всі відомі галатські теоніми й топоніми мають суто кельтський характер. Крім того, св. Ієронім, який відвідав Галатію у IV ст., тобто через 600 років після кельтського завоювання, з подивом зазначав, що мова місцевих мешканців така сама, як у галльського племені треверів на правому березі Рейну (Калыгин, Королев 1989, с. 102).

Багатий матеріал писемних джерел дуже довго не було підкріплено результатами археологічних досліджень, проведення яких з різних причин було неможливим на території колишньої Галатії. Лише останнім часом, після ґрунтового вивчення одного з найбільших кельтських поселень у Малій Азії, ситуація певною мірою зрушила з місця. Йдеться про Гордіон — центр давнього фригійського царства, який з середини III ст. до н. е. був заселений кельтами. Перші розкопки, які проводилися тут із 1950 р. експедицією Музею археології та антропології Університету Пенсільванія, дали напрочуд жалюгідні свідчення кельтської присутності: кілька македонських монет кінця IV — початку III ст. до н. е., якими зазвичай розраховувалися з найманцями, латенська фібула, ножиці, фрагмент шолома, а також керамічний фрагмент із написом кельтського імені *Kant[x]iux*. Значно інформативнішими виявилися дослідження кінця 1990-х рр., проведені фахівцями зазначеного на-укового закладу.

Під час вивчення житлових кварталів Гордіону виявилось, що з приходом кельтів помітно змінилася місцева традиція житлового будівництва. Зокрема, вийшла з ужитку цегла з річкової глини, яку використовувало попереднє населення міста, натомість, як будівельний матеріал нові мешканці почали використовувати грецькі надгробні плити та стели. Проте сам по собі тип елліністичного житла залишився недоторканим: кельти, які осіли у Гордіоні, не принесли з собою звичної для Центральної Європи напівземлянки.

Зневага до поховальних традицій підкореного населення красномовно засвідчує відсутність родинних зв'язків між ним та прийшлими кельтами. На це вказують й інші фактори. «Зміна форм вогнища, так само як і знарядь, що використовувалися для приготування їжі та одягу, дають підстави припускати зміни в діяльності, що здійснювалася жінками у домашніх господарствах. Це дає підстави стверджувати, що серед іммігрантів були не лише воїни-найманці, а й їхні сім'ї», — зазначає М. Войт (Voigt 2003, р. 16).

Усупереч можливим очікуванням, латенської кераміки в галатському Гордіоні не виявлено. Місцеве кельтське населення використовувало сірі та темно-жовті горщики, миски та глеки, виготовлені радше в руслі середземноморських, ніж центральноєвропейських традицій керамічного виробництва. Деякі види посуду з галатського Гордіону взагалі не мають аналогів, зокрема, знайдена в одному з жител велика глиняна таця, пофарбована у синій колір, решту, як наприклад, невеликі посудини для зберігання косметики та олії, кельти успадкували від місцевих мешканців (Voigt 2003, р. 15, 17).

Галатських поховань у Гордіоні поки що не виявлено. Натомість, на території поселення було відкрито сліди людських жертвоприношень (Danboy et al. 2002, р. 44—49). У східній частині нижнього міста дослідники виявили кілька скелетів: чоловіка 30—45 років з переламаним хребтом, звернутою шиєю та відрубаною головою, жінки такого ж віку з пробитим у двох місцях черепом і слідами задушення, а також молодої жінки 15—20 років зі звернутою шиєю. У західній частині міста виявлено розчленовані тіла або частини тіл, які належали принаймні шістьом особам, а також велику кількість кісток тварин. Людські кістки було викладено у певному порядку. Наприклад, обабіч тулуба жінки 35—45 років лежали її відрізані ноги, а до шиї було приставлено голову молодої жінки віком від 16 до 21 року, на місці ж голови останньої лежала нижня щелепа чоловіка похилого віку (50 років) і т. ін. Характер знахідок не залишає сумнівів щодо їх зв'язку з обрядовістю стародавніх кельтів. Осіб, рештки яких було знайдено у східній частині Гордіону, було, очевидно, принесено в жертву згідно з кельтським ритуалом потрійного вбивства, добре відомого як за археологічними знахідками («Людина з Ліндоу», Велика Британія), так і за даними писемних джерел. Сліди жертвоприношення у західній частині поселення мають лише єдину аналогію — кельтське святилище у Рібемон-сюр-Анкр (Північна Галлія), де згідно з подібним ритуалом було знищено близько 5 тис. осіб (Брюно, Бюкзешонц 1990, с. 138—139; Amandy, Brouquier-Redde, Delestree 2000, р. 177—183). Припуска-

ють, що жертвоприношення у Гордіоні було здійснено під час Самайну — найбільшого календарного свята кельтів, що припадало на 1 листопада. На це вказують результати вивчення тваринних решток, згідно з якими вбивство тварин сталося наприкінці періоду годівлі, тобто восени.

Дані писемних джерел про малоазійських галатів разом із результатами археологічних досліджень, проведених у Гордіоні, наочно демонструють цікавий факт: кельти з Центральної Європи, які переселилися на нові землі, фактично у недоторканому вигляді зберегли свою мову, релігійні практики та етнічне обличчя, але «загубили» традиції матеріального виробництва, характерні для латенської культури.

Ситуація з самою латенською культурою на цей час також є не такою простою, як ще півстоліття тому. Археологічні дослідження довели, що «у чистому вигляді» латенська культура майже не відома: всюди вона розпадається на локальні групи, які тією чи іншою мірою відчували на собі вплив автохтонних культур. Уже Я. Філіп змушений був визнати, що кельти на території Центральної Європи одночасно з гончарною латенською активно використовували ліпну кераміку, форми якої наслідували латенські або повторювали місцеві зразки (Filip 1956, s. 475—476). Згодом це спостереження підтвердилося й на матеріалах оппідумів Галлії та Центральної Європи (Rosen-Przeworska 1979, s. 24). Латенський поховальний обряд радикально змінювався принаймні тричі: у ранньолатенський час домінувало тілопокладення, але вже з першої половини IV ст. до н. е. поступово поширилася кремація (особливо у кельтів Східної Європи), а у I ст. до н. е. носії латенської культури перейшли до поховального обряду, сліди якого не зафіксовано археологічними методами (Казакевич 2006, с. 135—140). Очевидно, це теж був якийсь різновид кремації, оскільки саме така форма поховального обряду кельтів була знайома античним авторам межі н. е.

До цього слід додати давно встановлений факт відсутності у носіїв латенської культури єдиного антропологічного типу — надійний доказ високого ступеня етнічної різноманітності населення. Як зазначає Ф. Бродель, уже з V ст. до н. е. кельти були майже настільки ж гетерогенними, як і сучасне населення, причому ця гетерогенність лише поглиблювалася в ході захоплень кельтами нових земель (Бродель 1994, с. 44). Процеси етнічного змішування в період кельтських міграцій були настільки глибокими, що вже А. Монгайт визнавав: «Кельти нерідко складали меншість навіть у тих областях, які античні автори називали кельтськими і в яких археологи спостерігають яскраві риси латенської культури» (Монгайт 1974, с. 246).

Не все зрозуміло й у питанні формування латенської культури. Свого часу дослідники не ставили під сумнів її центральноєвропейське походження, навіть незважаючи на те, що власне кельтська історична традиція, передана Амміаном Марцелліном з посиланням на свідчення жерців-друїдів, вказувала на походження кельтів, принаймні значної її частини, з Північної Європи (Ammianus Marcellinus XV, 9, 2). Згодом було з'ясовано, що на формування поховального обряду, художнього стилю та матеріального виробництва латенської культури вплинули не лише гальштатські традиції, а й культури північноєвропейського бронзового віку, звідки, зокрема, бере початок криволінійний латенський орнамент (Хлевов 2003, с. 35), іраномовні кочовики Північного Причорномор'я (Cocoran, 1970, p. 32; Frey 2001, p. 136—137) тощо.

Можна помітити, що останнім часом у західноєвропейській історичній та археологічній літературі сам термін «латенська культура» все частіше поступається місцем таким більш вузьким визначенням, як «латенський стиль» або «латенське мистецтво». Більше того, з'явився цілий науковий напрям, представники якого (Chapman 1992; James 1999; Collis 2004, Morse 2005) називають себе «кельтоскептиками» і наполягають на тому, що уніфікована в категоріях матеріальної та духовної культури «кельтська Європа» — це значною мірою псевдонауковий міф, створений націоналістичною історіографією XIX — початку XX ст. і згодом використаний прихильниками ідеї об'єднаної Європи (Dietler 1994, p. 584—605). «Кельти не були гомогенною групою людей, яких поєднувала єдина ідентичність або самоназва. Також ми не можемо говорити про кельтську імперію чи навіть про універсальну та ексклюзивну матеріальну культуру. Кельти мали багато спільного у сфері соціальної організації, релігії і матеріальної культури, але існувала також величезна варіативність», — зазначає відомий британський археолог С. Джеймс (James 1993, p. 9).

Правомірність використання традиційних методів аналізу матеріальної культури під час вивчення етнокультурних проблем раннього залізного віку дедалі частіше ставиться під сумнів. Так, Б. Арнольд і Д. Блер Гібсон зазначають, що звичні підходи археологів — створення географічних і хронологічних моделей поширення тих чи інших предметів матеріальної культури — не здатні розкрити сутність процесів культурної та соціальної взаємодії. На їхню думку, подальший прогрес у розумінні кельтської Європи можливий лише за умови міждисциплінарної праці науковців (Arnold, Blair Gibson 1998, p. 1).

Особливо це стосується проблематики східноєвропейського залізного віку, для якого

характерна висока інтенсивність міжетнічних контактів. Видається цілком слушним зауваження М. Тодда, висловлене у дослідженні, присвяченому давнім германцям. На його думку, в умовах змішування етносів, що самі ще не встигли остаточно оформитися, археологічні дані важко інтерпретувати. А от «спроби чітко пов'язати певні народи з визначеними археологічними культурами є щонайменше дуже суб'єктивними, а у більшості випадків — безплідними. Це, зокрема, стосується Східної Європи й західних російських степів. Ці регіони були котлом, у якому століттями змішувалися культури і народи. Будь-яка спроба відділити їх одне від одного пов'язана із надзвичайними труднощами» (Todd 2004, с. 27). Подібні погляди, але щодо усієї території європейської Германії та Скіфії відбито у праці П. Уеллса. Основна теза цієї праці полягає у тому, що етнічні категорії «кельти», «германці», «скіфи», які використовували античні автори для маркування варварського населення Центральної та Східної Європи, є занадто умовними для того, щоб прив'язувати їх до певних археологічних культур (Wells 2001).

Отже, в світлі сучасних досліджень світ стародавніх кельтів постає перед очима історика в дуже різнобарвному вигляді: надзвичайно мін-лива у різних регіонах і на різних етапах формування латенська культура континентальної Європи, носіями якої були стародавні кельти; суто кельтські етнічні спільноти, що сформувалися незалежно від латену (кельтібери в Іспанії, носії культури Голасекка у Північній Італії); кельтомовні носії латенської культури, які, принаймні їх переважна більшість, не були «генетичними» кельтами (Британські острови); кельти — вихідці з латенської культурної зони, які внаслідок переселень на нові землі повністю втратили «свої» виробничі та художні традиції, зберігаючи у глибоко законсервованому вигляді мову та духовну культуру (малоазійські галати). Ці та інші факти змушують принаймні відкоригувати деякі усталені в українській історіографії погляди та оцінки.

По-перше, ми маємо чітко відповісти на питання, яких кельтів ми шукаємо у Східній Європі? На нашу думку, існує достатньо підстав для визнання справедливим підхід «кельтоскептиків», які вважають, що під стародавніми кельтами слід розуміти спільноту людей, яких об'єднувало насамперед використання кельтських діалектів, своєрідної *lingua franca* раннього залізного віку, а також певні спільні риси соціальної організації, матеріальної та духовної культури. При цьому співвідношення цих рис у різних регіонах могло виглядати абсолютно порізному. Цей підхід підтримує більшість західних кельтологів, за винятком хіба що В. Мігоу та

Р. Мігоу, які продовжують відстоювати ідею уніфікованості культури стародавніх кельтів. Зокрема, у своїй останній монографії дослідники намагаються простежити континуїтет у розвитку кельтського мистецтва від гальштатської культури до середньовічної Ірландії (Megaw, Megaw 2001).

Крім того, слід точніше схарактеризувати поняття «кельтизоване населення», яке часто використовують у наукових працях, але переважно залишають беззмстовним. Зважаючи на етнічну гетерогенність кельтських племен, межу між власне кельтами і «кельтизованим населенням» здебільшого провести надзвичайно важко.

По-друге, загальна картина етнічної взаємодії на периферії латенського світу виглядає таким чином, що появу так званих латенізованих культур у Східній Європі важко пояснити як на виключно міграційному, так і на суто автохтонному ґрунті. Як показують наведені у статті факти, процеси акультурації, а також витіснення одних археологічних культур іншими далеко не завжди були зумовлені пересуваннями великих мас населення, однак лише «модою» або іншими формами зовнішніх впливів їх не можна пояснити. Слід зважати на високу ефективність культурних впливів, що були результатом міграцій порівняно невеликих груп населення.

По-третє, слід уточнити критерії справедливості етногенетичних реконструкцій східноєвропейського залізного віку. Ми мусимо визнати, що сама по собі відсутність у певному регіоні закритих комплексів латенської культури не свідчить про відсутність там кельтського (кельтомовного) населення, принаймні на певному історичному етапі. Так, на території України (крім Закарпаття, де латенська культура була домінуючою в останні століття до н. е.) за наявності значної кількості випадкових латенських знахідок і лише кількох цілісних комплексів, які можна віднести до латенської культури (Бовшів, Залісся), кельтомовні топоніми та етноніми зафіксовано як греко-римськими джерелами (Claudius Ptolemaios III, 5, 15), так і сучасними лінгвістичними дослідженнями (Стрижак 1989; Тищенко 2006, с. 153—227). Крім того, останнім часом лінгвісти значну увагу приділяють проблемі кельто-слов'янських контактів, що видаються дедалі реальнішими (Мартынов 1983, с. 35—46; Трубачев 1991, с. 41—45, 98, 110). Відтак, розв'язання кельтської проблеми в історії України потребує ширшого залучення міждисциплінарних підходів, а також відмови від ізолюваного вивчення археологічних фактів, що дотепер спостерігається у працях багатьох як українських, так і закордонних авторів.

- Бандрівський Й., Йосипишин Я.* Кельти на заході України // Україна в минулому. — К., 1997. — Вип. 9. — С. 8—16.
- Бідзіля В.І.* Історія культури Закарпаття на рубежі н. е. — К., 1971.
- Бродель Ф.* Что такое Франция? / Пер. с фр. — М., 1994. — Кн. 2. Люди и вещи.
- Брюно Ж.-Л., Бюкзешюни О.* Новые исследования кельтской цивилизации во Франции // ВДИ — 1990. — № 3. — С. 131—142.
- Еременко В.Е.* «Кельтская вуаль» и зарубинецкая культура. Опыт реконструкции этнополитических процессов III—I вв. до н. э. в Центральной и Восточной Европе. — СПб., 1997.
- Казакевич Г.М.* Кельти: традиційна культура та соціальні інститути. — К., 2006.
- Калыгин В., Королев А.* Введение в кельтскую филологию. — М., 1989.
- Котигорошко В.* Населення Верхнього Потисся в давнину. — Ужгород, 2002.
- Мабиногион.* Легенды средневекового Уэльса / Пер. с валл. — М., 2002.
- Максимов С.* Про перебування кельтів в Україні // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н. е.: Зб. наук. пр. — К.; Л., 1999. — С. 143—150.
- Мартынов В.* Язык в пространстве и времени. К проблеме глоттогенеза славян. — М., 1983.
- Мачинский С.* Кельты на землях к востоку от Карпат // Кельты и кельтские языки. — М., 1974. — С. 31—41.
- Пачкова С.П.* Пути формирования фибульного комплекса зарубинецкой культуры // Археология давніх слов'ян: Дослідження і матеріали. — К., 2004. — С. 9—38.
- Предания и мифы Средневековой Ирландии.* — М., 1991.
- Стрижак О.* Кельти й Україна // Україна. Наука і культура. Щорічник. — 1989. — Вип. 23. — С. 266—277.
- Тищенко К.* Мовні контакти: свідки формування українців. — К., 2006.
- Трейстер М.Ю.* Кельти в Північному Причорномор'ї // Археологія. — 1992. — № 2. — С. 37—50.
- Трубачев О.* Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. — М., 1991.
- Хлезов А.* Предвестники викингов. Северная Европа в I—VIII веках. — СПб., 2003.
- Щукин М., Еременко В.* К проблеме кимвров, тевтонов и кельтоскифов: три загадки // АСГЭ. — 1999. — № 34. — С. 134—160.
- Almagro-Gorbea M.* Les Celtes dans la peninsule Iberique // Les Celtes. — Paris, 2001. — P. 388—405.
- Amandy M., Brouquier-Redde V., Delestree L.-P.* Ribemont-sur-Ancre (Somme) // Gallia: Archeologie de la France antique. — 2000. — T. 56. — P. 177—183.
- Archaeogenetics: DNA and the Population Prehistory of Europe.* — Cambridge, 2000.
- Arbois de Jubainville, H. d'.* Les Premiers Habitants d'Europe. 2 vol. — Paris, 1877.
- Arnold B., Blair Gibson D.* Beyond the Mists: Forging an Ethnological Approach to Celtic Studies // Celtic Chieftdom, Celtic State: the Evolution of Complex Social Systems in Prehistoric Europe. — Cambridge, 1998. — P. 1—11.
- Burillo Mozota F.* Celtiberians: Problems and Debates // e-Keltoi. — 2005. — 6. — P. 411—480.
- Capelli C., Redhead N., Abernethy J.K., Gratrix F., Wilson J.F., Moen T., Hervig T., Richards M., Stumpf M.P.H., Underhill P.A., Bradshaw P., Shaha A., Thomas M.G., Bradman N., Goldstein D.B.A.* Y Chromosome Census of the British Isles // Current Biology. — 2003. — 13, № 27. — P. 979—984.
- Cavalli-Sforza L., Menozzi P., Piazza A.* The History and Geography of Human Genes. — Princeton, 1994.
- Chadwick N.K.* The Druids. — Cardiff, 1966.
- Chapman M.* The Celts: the Construction of a Myth. — London, 1992.
- Corcoran W.P.* Preface // Chadwick N. K. The Celts. — London, 1970. — P. 2—61.
- Collis J.* The Celts: Origins, Myth and Inventions. — London, 2004.
- Cunliffe B.* Facing the Ocean: the Atlantic and its Peoples 8000 BC — 1500 AD. — Oxford, 2001.
- Danboy J.R., Selinsky P., Voigt M.M.* Celtic Sacrifice // Archaeology. — 2002. — Jan.-Feb. — P. 44—49.
- Dechelette J.* Manuel d'Archéologie Préhistorique, Celtique et Gallo-Romaine. 3 vol. — Paris, 1908.
- Dietler M.* «Our ancestors the Gauls». Archeology, Ethnic Nationalism and the Manipulation of Celtic Identity in Modern Europe // American Anthropologist. — 1994. — 96, № 3. — P. 584—605.
- Filip J.* Keltové ve střední Evropě. — Praha, 1956.
- Frey O.H.* La formation de la culture de La Tène // Les Celtes. — Paris, 2001. — P. 126—146.
- James S.* Exploring the World of the Celts. — London; New York, 1993.
- James S.* Atlantic Celts. Ancient People or Modern Invention? — Madison, 1999.
- Lenerz-de Wilde M.* The Celts in Spain // The Celtic World. — London; New York, 1997. — P. 533—551.
- Lorrio A.J., Zapatero G.R.* The Celts in Iberia: an Overview // e-Keltoi. — 2005. — 6. — P. 167—254.
- Marinis R.C. de.* Les Celtes de Golasecca // Les Celtes. — Paris, 2001. — P. 93—102.
- McEvoy B., Richards M., Forster P., Bradley D.G.* The Longue Durée of Genetic Ancestry: Multiple Genetic Marker Systems and Celtic Origins on the Atlantic Facade of Europe // American Journal of Human Genetics. — 2004. — № 75. — P. 693—702.
- Megaw R., Megaw V.* Celtic Art: from the Beginnings to the Book of Kells. — London; New York, 2001.

- Morse M.A.* How the Celts Came to Britain? Druids, Ancient Skulls and the Birth of Archaeology. — London, 2005.
- O'Corráin D.* Prehistoric and Early Christian Ireland // The Oxford Illustrated History of Ireland. — Oxford, New York: Oxford Univ. Press, 1989. — P. 2—57.
- Powell T.G.* Celtowie: Tium. z ang. — Warszawa, 1999 (Перше вид. 1958).
- Raftery B.* Pagan Celtic Ireland: the Enigma of the Irish Iron Age. — London; New York, 1994.
- Raftery B.* Les Celtes pre-chrétiens des îles // Les Celtes. — Paris, 2001. — P. 554—571.
- Renfrew C.* From Molecular Genetics to Archaeogenetics // Proceedings of the National Academy of Sciences. — 2001. — Vol. 98. — № 9. — P. 4830—4832.
- Rolleston T.W.* Myths and Legends of the Celtic Race. — London, 2004 (Перше вид. 1911).
- Rosen-Przeworska J.* Spadek po Celtach. — Wrocław, 1979.
- Schlette F.* Kelten zwischen Alesia und Pergamon. — Leipzig; Jena; Berlin, 1976.
- Stead I.M.* La culture d'Arras // Les Celtes. — Paris, 2001. — P. 587—590.
- Thomas M.G., Stumpf M.P.H., Härke H.* Evidence for an Apartheid-like Social Structure in Early Anglo-Saxon England // Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences. — 2006. — 273. — № 1601. — P. 2651—2657.
- Todd M.* The Early Germans. — London, 2004.
- Voigt M.M.* Celts at Gordion the Late Hellenistic Settlement // Expedition. — 2003. — 45. — № 1. — P. 14—19.
- Warmind M.* Irish Literature as a Source-material for Celtic Religion // Temenos. — 1992. — 28. — P. 209—222.
- Weale M.E., Weiss D.A., Jager R.F., Bradman N., Thomas M.G.* Y Chromosome Evidence for Anglo-Saxon Mass Migration // Molecular Biology and Evolution. — 2002. — № 19. — P. 1008—1021.
- Wells P.S.* Beyond Celts, Germans and Scythians. — London, 2001.
- Wilson J.F., Weiss D.A., Richards M., Thomas M., Bradman N., Goldstein D.B.* Genetic Evidence for Different Male and Female Roles during Cultural Transitions in the British Isles // Proceedings of the National Academy of Sciences. — 2001. — 98, № 9. — P. 5078—5083.

Одержано 01.02.2007

Г.М. Казакевич

КЕЛЬТЫ ЗА ПРЕДЕЛАМИ «КЕЛЬТСКОГО МИРА»: МОДЕЛИ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НА ПЕРИФЕРИИ ЛАТЕНСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Данные археологии, лингвистики и археогенетики, введенные в научный оборот в течение последних десятилетий, вынуждают пересмотреть некоторые устоявшиеся взгляды на древних кельтов и этнокультурные процессы раннего железного века, в которые они были вовлечены. Гипотеза о значительном однообразии латенской археологической культуры от Атлантики до Дуная не подтвердилась и сегодня уступает место подходу «кельтоскептиков», согласно которому под древними кельтами следует понимать конгломерат племен, объединенных использованием кельтских диалектов и некоторых общих черт материальной и духовной культуры. Новые источники позволяют реконструировать несколько моделей кельтизации, в частности сравнительно однородные кельтские этнические общности, сформировавшиеся независимо от становления латенской культуры (кельтиберы, носители культуры Голасекка), а также достаточно однородные в этническом отношении группы кельтов, утративших латенские традиции вследствие переселения на новые земли (малоазийские галаты), и генетически не связанные с центральноевропейскими кельтами, но при этом пользующиеся кельтскими диалектами носители латенской культуры (Британские острова). Эти модели могут быть использованы для более глубокого понимания процессов латенизации археологических культур Восточной Европы.

H.M. Kazakevych

THE CELTS BEYOND THE “CELTIC WORLD”: PATTERNS OF ETHNIC AND CULTURAL RELATIONS AT THE PERIPHERY OF LA TÈNE CULTURE

Recent discoveries in fields of archaeology, linguistics and archaeogenetics brought to revision some traditional opinions about the Ancient Celts and ethnical and cultural processes of Early Iron Age in which they were involved. The hypothesis about homogeneus and unified La Tène culture from Atlantic to the Danube had been recently rejected and gave way to the “celtoseptical” approach, according to which the Celts are considered as a conglomeration of tribes united by the common use of Celtic dialects and some common features of social structure, religion and material culture. New sources allow the author to reconstruct different patterns of celticization, in particular, relatively homogenous Celtic communities which were formed independently from La Tène culture (Celtiberians of Golasecca culture); also sufficiently homogenous in ethnical perspective communities of the Celts which lost their La Tène traditions due to migrations on new territories (Galatians of Asia Minor); as well as communities genetically not related to the Central European Celts which, however, used Celtic dialects and La Tène traditions (British Islands). Those patterns could be used in fundamental understanding of latening processes of the archaeological cultures of Eastern Europe.